

IVAN MIRNIK

SKUPNI NALAZ BIZANTSKOG BRONČANOG NOVCA 6. STOLJEĆA IZ KAŠTEL STAROG

Sređivanjem numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu od godine 1966, kada je ta zbirka vraćena u muzej iz trezora banke, pa do danas, došle su na vidjelo mnoge vrijedne i zanimljive cjeline koje su decenijama ležale nezapažene u zamotuljcima i kutijama. Uz brojne pojedinačne primjerke najrazličitijeg novca našao se i niz neobrađenih i neobjavljenih skupnih nalaza novca, na sređivanju i znanstvenoj obradbi kojih se radi i koji će se postupno moći objavljivati. Među takvim skupnim nalazima novca izdvojena su dva nalaza bizantskog brončanog, odnosno bakrenog novca, od kojih jedan datira iz 6. a drugi iz 12. i početka 13. stoljeća. Oba nalaza potječu iz Dalmacije, prvi iz Kaštel Starog nedaleko od Splita, dok se drugom uža lokacija unutar Dalmacije nije mogla ustanoviti. Oba nalaza otkupljena su za muzejsku zbirku godine 1943. zajedno s izvjesnom količinom bizantskog srebrnog i brončanog novca od Alfreda Mankanca, sabirača i numizmatičkog pisca. Za razliku od pojedinačnih primjeraka novca, skupni nalazi, za koje nije postojao neki veći interes i za koje se nije smatralo da su od neke veće vrijednosti, nisu uneseni u glavnu inventarsku knjigu muzeja (knjiga ulaska). Stoga se moramo osloniti na oskudne podatke s omota u kojima su se nalazili ovi skupni nalazi.

Omot s oznakom Kaštel Stari sadržavao je 22 komada polufolisa 6. stoljeća u vrlo lošem stanju. Patina je bila sivkastozelene boje i pretvarala se u prašinu. Nakon preparatorskog zahvata u laboratoriju Arheološkog muzeja mogao se novac bolje proučiti. Velika je šteta što ne postoje poblizi podaci o užoj lokaciji i godini nalaza.

Kaštel Stari jedno je od modernih naselja u nekadašnjem salonitanskom zaljevu, na istočnom kraju kojega je ležala Salona, glavni grad rimske provincije Dalmacije. U posljednje vrijeme Salona se sve češće spominje kao jedna od mogućih kovnica vojničkog obilježja u vrijeme rekonkviste cara Justijana I (527—565). Za mišljenjem Philipa Griersona, jednog od vodećih autoriteta današnjice na polju bizantske numizmatike, poveo se i Alfred Bellinger¹ opisujući primjerke zbirke

¹ *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, I. A. R. Bellinger.

Anastasius I to Maurice. 491—602. Washington D. C., 1966, pp. 187—189; Tab XLVII, 358,2; XLVIII, 358, 3—361, 8.

bizantološkog centra Dumbarton Oaks u reprezentativnom katalogu. On daje opis triju primjeraka folisa, 30 polufolisa i 8 dekanumija, koji svi nose karakteristike jedne određene kovnice, za koju izričito kaže da se odnosi na Salonu. Ni jedan od opisanih primjeraka ne posjeduje pobliže podatke o mjestu nalaza, no većina njih potječe iz zbirke Lea Schindlera (1885—1957) iz Beča, kao i iz jedne anonimne zbirke iz Švicarske, otkupljene 1956. godine za Dumbarton Oaks. Iz opaske² vidi se da neki primjerci potječu iz Solina, iz blizine kojega potječu i zagrebački primjerci koji su im vrlo slični. Uz veću koncentraciju oko Solina ovakvi primjerci opaženi su i u Italiji, a do sada su atribuirani nekoj nepoznatoj kovnici iz vremena cara Justinijana I. Poznaje ih već Sabatier³ u svom katalogu, kao i Tolstoj.⁴ Po svojoj težini, dosta lošoj kovini i vrlo provincijalnoj kvaliteti izradbe, ovi se primjerci razlikuju od onih kovanih u drugim poznatim kovnicama.

Za A. Bellingerom, koji je prvi jasno pripisao spomenute primjerke novca salonitanskoj kovnici, povelu su se i drugi autori, npr. P. Whitting⁵ i D. Sear,⁶ koji su u svoje karte ucrtali Salonu kao kovnicu toga doba. U najnovije vrijeme u našoj se stručnoj literaturi ovim problemom pozabavio S. Bakota⁷ i našem je jezičnom području približio sva ova pitanja iz inače rijetke i kod nas uglavnom nepostojeće stručne literature. Što je još važnije, on je obradio neke primjerke novca iz vlastite zbirke, kao i zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu,⁸ te ih je poređao prema njihovoj težini. Uz pojedinačne primjerke imao je na uvidu i skupni nalaz novca iz Kaštel Staroga. Također je proanalizirao neke od vrlo važnih faktora, kao npr. slabiju kvalitetu kovine i malu težinu primjeraka, koja je i nadalje opadala, te se s toga na ta pitanja ovdje nećemo vraćati. Posljednji numizmatičar koji je Salonu prihvatio kao kovnicu u šestom stoljeću jest W. Hahn u prvom svesku svog djela »Moneta Imperii Byzantini.^{8a}

Kako je već napomenuto, spomenuti tipovi folisa (s oznakom vrijednosti M = 40 numija), polufolisa (s oznakom vrijednosti K = 20 numija) i dekanumija (s oznakom vrijednosti I = 10 numija) nose neke zajedničke oznake, stilske, pa kakvoće i težine, no najvažnija je ta da se uz naznačenu vrijednost na naličju ne

² o. c. p. 187, opaska 358—361.

³ J. Sabatier, *Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'Orient*, I. Paris 1862. Tab. X, 12; Tab. XI, 24; Tab. XIV, 14; p. 163, br. 29; p. 185, br. 55.

⁴ I. I. Tolstoj, *Vizantijske monete*, III—IV. St. Petersburg, 1912—1914, Tab. 25, br. 396—398; p. 356, br. 396—398.

⁵ P. D. Whitting, *Byzantine Coins*, s. 1. 1973.

⁶ D. R. Sear, *Byzantine Coins*. London 1974.

⁷ S. Bakota, *Bizantska ratna kovnica u Salonu. Numizmatičke vijesti*, 21/1974, 32, 13—21.

⁸ To su slijedeći primjerci: polufolisi: Arheološki muzej — Zagreb, inventarska

knjiga bizantskog novca, br. 1539 (= Bakota br. 24), 1540 (= Bakota br. 28), 1542 (= Bakota 31), 1543 (= Bakota 41), 1544 (= Bakota 32), 1546 (= Bakota 27), kao i skupni nalaz iz Kaštel Starog, inv. br. 1547—1568. Od toga su svi primjerci iz stare muzejske zbirke, osim br. 1545—1546, koji su u zbirku ušli zajedno sa zbirkom J. Brunšmida godine 1899. O polufolisima iz nalaza u Kaštel Starom bit će govora kasnije. Od dekanumija su opisani slijedeći primjerci: inv. br. 419 (= Bakota 1), 420 (= Bakota 5), 421 (= Bakota 2), te 1545 (= Bakota 7).

^{8a} W. Hahn. *Moneta Imperii Byzantini I. Von Anastasius I bis Justinianus I 491—565*, Wien, 1973: pp. 75—76; tab. 35, br. 248—251.

čita ni jedna od uobičajenih oznaka carskih kovnica ili godine vladanja cara. Kod polufolisa, od kojih se i sastoji skupni nalaz iz Kaštel-Staroga, na licu dolazi poprsje cara s dijademom, u oklopu i paludamentu, nadesno, u dosta rustičnoj izradbi koja kod nekih primjeraka prelazi u čistu karikaturu i podsjeća na suvremene barbarske falsifikate, pogotovo što se tiče izvedbe i modeliranja nosa. Kod folisa je poprsje dato *en face*. Legenda je u većini slučajeva *DNIVSTINI ANVSPP*, no najčešće poradi slabog stanja sačuvanosti nije čitka u cijelosti. Vrlo često čitamo i *DNIVSTI NVSPP*, te nas to navodi da još jednom razmotrimo da li je atribuiranje svih primjeraka caru Justinijanu I (527—565) ili njegovom predšasniku i ujaku Justinu I (518—527) ono ispravno, ili je pak riječ o pomanjkanju prostora za cijelo ime cara na tako malom novcu i o nesposobnosti rezača. A. Bellinger sve primjerke, bez obzira na legendu, pripisuje Justinijanu I. Lice još obično ima bisernu, najčešće linearnu, kružnicu, koju također nalazimo i na naličju oko oznake vrijednosti. *M*, *K* i *I* na naličju odlikuju se zadebljanjima na krajevima hasti, no i ona su kod nekih primjeraka našeg skupnog nalaza neznatna.

Činjenica je da primjerci našeg skupnog nalaza ne pripadaju ni jednoj od poznatih kovnica Carigrad (*Constantinopolis*.) Aleksandriji, Antiohiji, Kartagi, Kiziku, Hersonesu, Nikomediji, Numidiji, Raveni, Rimu ili Solunu (*Thessalonica*). Također je činjenica da je koncentracija sličnih primjeraka novca u blizini Salone jaka, pa prema tome nije isključeno da oni i pripadaju hipotetičkoj vojničkoj kovnici u tom gradu (prema jednom prekovanom primjerku Theodahada mogla bi se datirati oko 540 godine.⁹ Ipak, smatramo da je preuranjeno to pitanje zaključiti. Na takav nas oprez navodi niz pisaca te epohe, a naročito Prokopije, koji u svojoj knjizi o gotskim ratovima vrlo često spominje Salonu — *Salones* (*Σαλωνες*), no kovnici nema ni spomena, usprkos njegovom minucioznom bilježenju najsitnijih detalja.¹⁰

Skupni nalaz novca iz Kaštel Starog neka posluži u daljnoj diskusiji o eventualnoj kovnici u Salonu. On je u zemlju dospio polovicom 6. stoljeća n. e. i predstavlja relativno malu vrijednost, šačicu novca, a ne plaću vojnika ili pak ratnu blagajnu.

⁹ A. Bellinger, o. c. br. 360, p. 188.

¹⁰ *Procopius*, V,v, 2, 11; V, vii, 1, 2, 10, 11, 27, 30; VII, x, 3, 12; VIII, xxi, 4, 5.; xxii, 1; xxiii, 4, 8, 42; xxvi, 5.

OPIS TABLE

Justin I (518–527) i Justinijan I (527–565) ili samo Justinijan I.

1. AV: *DNIVSTINI*[Poprsje cara s dijademom, u oklopu i plaštu na d.
RV: K veliko u polju. Linearna kružnica.
(AE, veličina 16 × 17 mm, težina 2,15 g., os ↓; Arheološki muzej — Zagreb, Inventarska knjiga bizantskog novca, br. 1548 = Bakota br. 23)
2. AV:]*NIV*[kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 16 mm, težina 2,50 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1547 = Bakota br. 11)
3. AV: *DNIVS TINVSPP* kao gore. Linearna kružnica.
RV: kao gore
(AE, veličina 16 × 17 mm, težina 2,65 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1556 = Bakota br. 7)
4. AV:]*TINVSP* kao gore.
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 16 mm, težina 2,35 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1549 = Bakota br. 14)
5. AV: *DN*[kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 16 mm, težina 2,35 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1555 = Bakota br. 15)
6. AV:]*NIVST*[]*P* kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 15 × 17 mm, težina 2,0 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1550 = Bakota br. 30)
7. AV: *DNIVSTI*[kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 16 mm, težina 2,45 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1551 = Bakota br. 12)
8. AV: *DN*[]*NVSP* kao gore
RV: K nešto manje u polju. Linearna kružnica.
(AE, veličina 13 × 16 mm, težina 2,70 gr, os ↓, mali otklon na desno; AMZ, inv. br. 1552 = Bakota br. 4)
9. AV: legenda nečitka; kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 15 mm, težina 1,65 gr, os ↓, mali otklon na desno; AMZ, inv. br. 1553 = Bakota br. 35)
10. AV:]*NIVS*[]*NVSPP* kao gore
RV: kao gore
(AE, 14 × 16 mm, veličina, težina 2,65 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1566 = Bakota br. 6)
11. AV:]*NVSP*[kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 13 × 15 mm, težina 1,50 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1564 = Bakota br. 38)
12. AV:]*NIANVS* kao gore, glava veća.
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 16 mm, težina 2,05 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1562 = Bakota br. 29)
13. AV: *D*[natpis nečitak; kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 15 × 16 mm, težina 2,15 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1561 = Bakota br. 22)
14. AV: *DNIVSTINI ANVSP* Poprsje sitnije.
RV: kao gore
(AE, veličina 13 × 14 mm, težina 2,55 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1565 = Bakota br. 9)

15. AV:]*TINVSP* Poprsje veće.
RV: K još manje.
(AE, veličina 14 × 15 mm, težina 1,60 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1563 = Bakota br. 36)
16. AV: natpis nečitak; kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 14 × 15 mm, težina 1,70 gr, os ↓, mali otklon na desno; AMZ, inv. br. 1554 = Bakota br. 34)
17. AV:]*TINVSP* kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 12 × 13 mm, težina 1,20 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1557 = Bakota br. 40)
18. AV: natpis nečitak; kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 13 × 15 mm, težina 1,35 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1558 = Bakota br. 39)
19. AV: natpis nečitak; kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 13 × 15 mm, težina 1,80 gr, os ↓; AMZ, inv. br. 1559 = Bakota br. 33)
20. AV: *DNIVS*[kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 12 × 13 mm, težina 1,55 gr, os ↓, mali otklon na desno; AMZ, inv. br. 1560 = Bakota br. 37)
21. AV: *DNIV*[kao gore
RV: kao gore
(AE, veličina 13 × 14 mm, težina 2,25 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1568 = Bakota br. 17)
22. AV: *DIVSTI* (legenda iskrivljena); glava stisnuta i izdužena.
RV: kao gore
(AE, veličina 14 mm, težina 2,40 gr, os ↓, mali otklon na lijevo; AMZ, inv. br. 1567 = Bakota 13)

SUMMARY

HOARD OF BYZANTINE BRONZE COINS OF THE SIXTH
CENTURY FROM KAŠTEL STARI

In this paper the author publishes a small hoard of 1/2 folles, found between the two world wars at Kaštel Stari, a modern vilage situated in what once was the Bay of Salona. The handful of coins was bought with some other Byzantine coins and another hoard in 1943 from A. Makanec, a collector and numismatist. Unfortunately, no more specific data about the conditions of the find, the date and exact site have been recorded. All of the 22 coins are 1/2 folles and all bear characteristics of a certain mint, which, since the publication of the first volume of the Dumbarton Oaks Collection, has been considered as the Salonitan military mint during the Gothic Wars and which is usually set around the year 540 A. D. Some facts, for instance a strong concentration of such coins around Salona, the Roman capital of Dalmatia, speak in favour of this. The inscription on the obverse is in most of the cases DNIŪSTINI ANVSPP, but DNIŪSTI NVSPP can also be found. Both have been attributed to Justinian I (527—565) by A. Bellinger. The obverse also bears the Emperor's bust turned to the right, with a diadem, in cuirass and paludamentum, executed mainly in a very rough and provincial manner. The reverse bears only the mark of the value: K (= 20 numia) with no other marks referring either to a specific mint or a year. The metal is of a low quality and therefore the specimens from the hoard are very corroded, whereas the weight of coins is decreasing.

P L A T E

Justin I (518—527) and Justinian I (527—565), or Justinian I only.

1. 1/2 follis, Archaeological Museum — Zagreb,
inventory book of Byzantine coins, Nr. 1548	12. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1562
2. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1547	13. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1561
3. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1556	14. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1565
4. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1549	15. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1563
5. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1555	16. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1554
6. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1550	17. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1557
7. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1551	18. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1558
8. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1552	19. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1559
9. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1553	20. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1560
10. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1566	21. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1568
11. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1564	22. 1/2 follis, AMZ, Inv. Nr. 1567

